

REFERAATE JA MATERJALE СООБЩЕНИЯ И ПУБЛИКАЦИИ

EESTI NSV RIIKLIKU AJALOO KESKARHIIVI FONDIST NR. 2059
(LIIVIMAA MAAKULTUURI BÜROO)

E. Ibius

Käesoleval viisaastakul tuleb Eesti NSV põllumajanduses täiendavalt kasutusele võtta 38 000 hektarit maad kuivendussüsteemide ehitamise ja 194 000 hektarit maad kuivendussüsteemide ümberehitamise arvel¹. Selle ulatusliku ülesande edukaks täitmiseks tuleb välja selgitada ka varematal aegadel loodud ja praegu juba unustuse hõlma vajunud kuivendussüsteemid. Seda võimaldavad vaid arhiivides säilitatavad omaaegsete kuivendussüsteemide plaanid ning muud materjalid, sellepärast et kohapeal neid süsteeme tähistavad märgid on enamasti hävinenud.

Esimestena asusid meie maal maaparandustöid tegema ning drenaažisüsteeme rajama XIX sajandi keskpaiku Balti mõisnikud, kes areneva kapitalismi tingimusi püüdsid sel teel suurendada ka oma sissetulekuid. Eialgu toimus see töö üksikute kultuurtehnike ja -inseneride kaasabil. Sajandi lõpuks oli maaparandustööde ulatus kasvanud juba nii laialdaseks, et nende juhtimiseks ja teostamiseks vajati erikeskust. Niisugune keskus loodigi 1897. aastal Liivimaa Üldkasuliku Ökonoomilise Seltsi poolt kohalike rüütelkondade toetusel Liivi- ja Eestimaa Maakultuuri Büroo näol. Büroo alustas tegevust veel sama aasta oktoobris. Eialgu oli tema koosseisus ainult kultuurtehnika-osakond ja katsejaam. Büroo ülesandeks oli maaparandus- ja kultuurtehniliste tööde tegemine peamiselt mõisates ning järelevalve nende tööde üle².

1910. a. loodi Eestimaa Aadlike Krediidikassa osakonnana Eestimaa Maakultuuri Büroo. Ühenduses sellega nimetati Liivi- ja Eestimaa Maakultuuri Büroo ümber Liivimaa Maakultuuri Bürooks ja materjalid Eestimaal tehtud maaparandustööde kohta anti üle Eestimaa Maakultuuri Büroole.

Maakultuuri Büroo juhtivaks organiks oli valitsusnõukogu. Nõuandva organina töötas büroo juures 1900. aastal moodustatud tehniline nõukogu. 1910. aastal sõlmiti Eestimaa ja Liivimaa maakultuuri büroode vahel kokkulepe ühise tehnilise nõukogu loomiseks. Sellega ühines ka Kuramaa Maakultuuri Büroo. Nii oli kolmel Balti kubermangul ühine tehniline nõukogu. Juhtiv osa selles nõukogus oli Liivimaa Maakultuuri Büroo esindajatel. Nõukogu ülesandeks oli kultuurtehniliste küsimuste arutamine ja lahendamine ning ühiste tööde teostamine kolme kubermangu piirides.

Alustades oma tegevust asus kultuurtehnika-osakond koguma materjale varemtehtud maaparandustööde kohta. Osakonna peamiseks ülesandeks aga oli põldude, heinamaade, soode ja metsade kuivendamine. Heinamaade niisutamisega tegeldi Baltimaadel võrdlemisi piiratult.

Ülevaate ajavahemikus 1897—1915 teostatud maaparandustööde ulatusest³ annab järgnev tabel.

Maaparandustööd	Projekteeritud (ha)	Teostatud (ha)
Põllumaadel	33 000	15 000
Heinamaadel	52 000	20 000
Metsade ja soode alal	281 000	73 000

Need andmed hõlmavad büroo tehtud maaparandustöid nii Eestis kui ka väljaspool Eestit. Alates aga 1910. aastast puuduvad neis andmed Põhja-Eesti kohta. Seepärast ei ole võimalik omal ajal tehtud maaparandustööde ulatust võrrelda praegu toimuvate maaparan-

¹ NLKP XX kongressi direktiivid NSV Liidu rahvamajanduse arendamise kuuenda viie aasta plaani kohta aastaks 1956—1960. Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XX kongressi resolutsioonid. Tallinn 1956, lk. 99.

² Andmed büroo asutamise ja tegevuse kohta on võetud Eesti NSV Riikliku Ajaloo Keskarhiivist (ENSV RAKA), f. 2059, nim. 1, s.-ü. 1: 5, 38 ja 56—59.

³ ENSV RAKA, f. 2059, nim. 1, s.-ü. 2252, 1: 6—7.

dustööde ulatusega. Olemasolevad materjalid näitavad aga vastuvaieldamatult, et katsetatud töödest suudeti teostada ainult murdosa. 17 aasta kestel suudeti Eestis, Lätis ja Venemaal mõnes sisekubermangus teha maaparandustöid ainult veidi üle 100 000 ha. Käesoleva, kuuenda viisaastaku jooksul aga teostatakse ainuüksi Eesti NSV-s kuivendustöid 282 000 hektaril. See näitab tolleaegsete maaparandustööde väga tagasihoidlikku ulatust praegusega võrreldes. Põhiline erinevus seisneb ka selles, et tol ajal tehti maaparandustöid peamiselt mõisates, nüüd aga töötavate talupoegade kasutada olevatel kolhoosimaadel ja rahvale kuuluvatel sovhooside ning riigimetsa maa-aladel.

Kultuurtehnika-osakonnaga ühel ajal tegevust alustanud katsejaam korraldas agrokeemilisi katseid, teostas seemnekontrolli ja pinnase, kunstväetiste, põllumajanduslike produktide ning turba analüüse.

Büroo tegevuse laienemisega tekkis vajadus uute osakondade järele. Nii asutati 1900. a. maamöödu-osakond, 1904. a. teedehituse-osakond ja 1907. a. metsandusosakond.

Liivimaa Maakultuuri Büroo kui mõisnike ettevõtte tegevus lõpetati 1921. aastal seoses seisuste kaotamise ja mõisate võõrandamisega. Kodanlikus Eestis jätkasid seda tööd mõningal määral Eesti Põllumeeste Keskseksi maaparanduse talitused Tallinnas ja Tartus ning hiljem Põllutöökoja Kultuurtehnika- ja Maamöödutalitus.

Maaparandustööde finantseerisid omal ajal peamiselt aadlike krediitkassad ja kodanlikus Eestis Eesti Maapank.

Nende asutuste arhiivimaterjalid on nõukogude võimu ajal koondatud riiklikesse keskarhiividesse ja nad säilitatakse osalt Tallinnas, Eesti NSV Oktoobrirevolutsiooni ja Sotsialistliku Ülesehitustöö Riiklikus Keskarhiivis, osalt aga Tartus, Eesti NSV Riiklikus Ajaloo Keskarhiivis. Viimatimainitus säilitatakse Liivimaa Maakultuuri Büroo, Eestimaa Aadlike Krediitkassa (siia kuulub ka Eestimaa Maakultuuri Büroo) ja üksikute mõisate arhiive. Väärtuslikum neist on Liivimaa Maakultuuri Büroo arhiiv, mille materjalidest on suurem osa säilinud.

I poolaastal 1955 korraldati kõnesolevad materjalid ja koostati nende kohta inventarimist, millesse on kantud 3285 säilitusüksust (s.-ü.). Kultuurtehnika-osakonnale kuulub neist 2344 s.-ü. Olulisema osa selle osakonna materjalidest moodustavad 903 toimikut, mis sisaldavad materjale maaparanduse kohta. 265 s.-ü. sisaldavad maaparanduse asjus toimunud kirjavahetust ja 172 s.-ü. laenu andmist maaparandustöödeks. Kõige vanemate materjalidena kuuluvad kõnesolevasse kogusse kaardid alates 1793. aastast, maaparandustööde plaanid alates 1848. aastast ja meteoroloogilised andmed alates 1861. aastast. Umbes 90% materjalidest on saksakeelsed, ülejäänud vene-, eesti-, taani- ja muukeelsed.

Neid materjale on juba õige ulatuslikult kasutatud vanade drenaažisüsteemide taastamiseks ning korrastamiseks Eesti NSV-s. Et kergendada kõnesolevate materjalide edaspidist kasutamist, avaldatakse allpool nende kohta üksikasjalisem ülevaade büroo organite ja osakondade kaupa.

Fondis nr. 2059 leiduvate materjalide loetelu

VALITSUSNÕUKOGU

Protokollid Maakultuuri Büroo asutamise, toetuse saamise ja reorganiseerimise asjus (1894—1918)⁴.

KULTUURTEHNIKA-OSAKOND

Põllutöö- ja Riigivaranduste Ministeeriumi poolt trükitis avaldatud veeseaduse projekt koos seletuskirjadega; sama ministeeriumi põllumajandusnõukogu ja Liivimaa Veekomisjoni protokollid veeseaduse asjus (1897).

Põllutöö- ja Riigivaranduste Ministeeriumi maaparandusosakonna poolt trükitis avaldatud väljaanded Austrias, Prantsus- ja Saksamaal maaparanduse ja veeühingute alal kehtivate seaduste kohta (1904).

Määrused maaparanduse otstarbel läbi võõra maa kaevatavate kraavide ja teiste veejuhtmete ehitamise kohta; Liivimaa Veekomisjoni protokollid ja arvamused samas küsimuses (1902, 1903, 1910, 1911).

Põllutöö- ja Riigivaranduste Ministeeriumi eeskirjad maaparanduslaenu kapitali ja selle laenu väljaandmise kohta (1900—1914); rüütelkondade ja mõisnike krediitkassade eeskirjad maaparanduslaenu andmise kohta (1899—1914).

Maakultuuri Büroo ametnikkude pensioni- ja hoiukassa eeskirjad (1902, 1910).

Maakultuuri Büroo ja tema osakondade kodukorrad, materjalid büroo struktuuri ja osakondade ülesannete kohta (1897—1911).

Maakultuuri Büroo juhendid kultuurtehnikutele maaparandustööde projekteerimise ja teostamise kohta Liivi- ja Eestimaa (1898). Maakultuuri Büroo ja välisfirmade juhendid drenaaži, sooheinamaade kultiveerimise, instrumentide kasutamise, lüüside ehitamise ja maamöötmise kohta (1902—1913).

⁴ Klambrites on märgitud aastad, milledest kõnesolevad materjalid pärinevad.

Maakultuuri büroo osakondade tariifid kultuurtehniliste, metsanduse, maamöödu- ja metsakasutustööde ning nende töödega seosesolevate katsete hindade kohta (1898—1914). Maakultuuri Büroo, tema osakondade ja viimaste filiaalide⁵ tegevusaruanded (1897—1918).

Alfabeetiliselt melioratsiooni-statistilised aruanded iga mõisa piires projekteeritud ja teostatud maaparandustööde kohta ning Liivi- ja Eestimaa maakondade kaardid samas küsimuses (1897—1913).

Kultuurtehnika-osakonna töötajate seletuskirjad maaparandusprojektide juurde (1905—1910).

Kultuurtehnika-osakonna juhataja insener Wöldike, kultuurinseneride ja mõisavaldade artikkelid, arvamused ning nende märkmed põllumajanduse, maaparanduse, reiseide ja kongresside kohta (1897—1914). Enamus neist artiklistest on avaldatud ajakirjas «*Baltische Wochenschrift*».

Väljalõiked ajalehtedest ja ajakirjadest põllumajanduslike kriiside ja agraarolukorra kohta Venemaal (1885—1906).

Toimikud, mis sisaldavad materjale maaparandustööde kohta (1848—1921): loodimise- ja reljeefplaanid, maaparandusprojektid (maaparanduse eelplaan, eelarve koos seletuskirjaga, andmed objekti asetuse, pinnase ja põhjavee, mullastiku, ühe vakamaa maa paranduskulude, tööde järjekorra ja tasuvuse kohta), kraavide skeemid ja kraavimöödet arvutuslehed, kokku 903 s.-ü.; neist Liivimaa kubermangu Eesti ala kohta 443 s.-ü. ja Liivimaa Läti ala — 328 s.-ü., Eestimaa kubermang — 12 s.-ü., Kuramaa kubermang — 17 s.-ü., Kaunase (Kovno) ja Vilniuse (Vilno) kubermang (Leedu ala) — 14 s.-ü., Peterburi kubermang — 33 s.-ü., Pihkva kubermang — 11 s.-ü. ja teised Venemaa kubermangud — 44 s.-ü., Taani — 1 s.-ü.

Kirjavahetus mõisa- ja linnavalitsustega ning teiste asutustega maaparandustööde alustamise, projektide koostamise, kraavide märkimise, tehtud tööde eest tasu maksmise ja muus asjus (1897—1917). Toimikud maaparandustööde alal toimunud kirjavahetusega — Liivimaa kubermangu osas 195 s.-ü. ja teiste kubermangude osas 70 s.-ü.

Maakultuuri Büroo atestaadid ja kirjavahetus Liivimaa Aadlike Krediidkassaga ning mõisavalitsustega maaparandustööde ja -laenude asjus — 172 s.-ü. (1900—1914).

Plaanid, kaardid, seletuskirjad ja kirjavahetus Liivimaa Maanõunike Kolleegiumiga, mõisavalitsustega, Baltimaade Rõigivaranduste Valitsuse hüdrotehnikale osakonnaga ja teistega Põhja-Liivimaal asuvate Põltsamaa, Mustjõe, Luutsna, Pedja, Navesti ja Halliste jõgede ning Lõuna-Liivimaal paiknevate Lobe ja Lubani järvede, Sāde (Sedde), Lobe, Pedeze, Abse ja Sisse jõgede ning Kirre oja reguleerimise asjus (1898—1913).

Projektid, plaanid, artikkelid, arvamused, väljalõiked ajalehtedest ja kirjavahetus ministeeriumidega, Liivimaa Jõeteeade Parandamise Seltsiga, põllumajanduslikkude seltsidega, mõisavalitsustega ja teistega Peipsi—Pärnu, Emajõe—Koiva (Gauja) ja Koiva—Väina (Daugava) kanali veeteede reguleerimise ja Peipsi järve veepinna alandamise küsimustes (1818—1918).

Peterburi Füüsika Peaobservatooriumi, Liivimaa Üldkasuliku Ökonoomilise Seltsi ning Liivi- ja Eestimaa Maakultuuri Büroo tööjuhendid Baltimaade meteoroloogilistele vaatluspunktile (1884, 1900—1906).

Meteoroloogilised aastaaruanded ja nende juurde kuuluvad materjalid (1885—1911); Baltimaade meteoroloogiliste vaatluspunktide vaatlustabelid (1861—1873, 1885—1905, 1910—1918); ilmastikukaardid (1895—1916); Baltimaade vaatluspunktide ja Euroopa-Venemaa meteoroloogijaamade nimistud (1885—1918). Kirjavahetus Baltimaade meteoroloogiliste vaatluspunktidega, observatooriumidega, mõisavalitsustega ja teistega vaatluspunktide asutamise ja nende tegevuse, meteoroloogiliste vaatlusmaterjalide läbitöötamise, ülevaadete koostamise, Tartu ülikooli observatooriumi tegevuse ja muus asjus (1897—1918).

Mellini kaardid (1793), Rückeri Liivimaa spetsiaalkaart (1839), Eesti- ja Liivimaa hüpsomeetriselised kaardid ja nende kaartide registrid (1870—1885). Liivimaa ja osalt ka Eestimaa kubermangu maapinna loodimise reljeefkaardid — 156 s.-ü. (1870—1885), Riia, Tartu, Valmiera (Volmari), Cēsi (Võnnu), Võru ja Valga maakonna kaardid ja kirjavahetus maanõunike kolleegiumidega, kirjastustega ja teistega loodimistööde, maakondade kaartide koostamise, väljaandmise ja kirjastamise asjus (1874—1909).

Kultuurtehnika-osakonna juhataja Wöldike kogutud taani- ja rootsikeelsed materjalid Taani ja Rootsi põllumajanduse ja maaparanduse kohta — 18 s.-ü. (1885—1901).

Kirjavahetus Liivimaa Üldkasuliku Ökonoomilise Seltsiga, mõisavalitsustega, Liivimaa Maanõunike Kolleegiumiga, Liivimaa Aadlike Krediidkassaga ja teistega Maakultuuri Büroo ja tema osakondade asutamise, maaparanduse, veevarustuse, maamöödu, maksu-reformi, näituste, ekskursioonide ja muus asjus (1897—1920).

Kirjade kopeerraamatud (1897—1918).

Bilansid ja raamatupidamisraamatud (1902—1919).

⁵ Filiaale oli ainult kultuurtehnika-osakonnal, alates 1901. aasta novembrist. Neid oli kolm ja nad tegelesid maaparandustöödega. Arhiivis ei ole säilinud andmeid filiaalide asukoha kohta, kuid arvatavasti asus Eestimaa filiaal Tallinnas, Põhja-Liivimaa filiaal Tartus ja Lõuna-Liivimaa filiaal Riias.

KATSEJAAM

Baltimaade ja Saksamaa põllumajanduslikkude seltside ja seemneviljajühisuste põhirkirjad, kodukorrad ja töötariifid (1880, 1887, 1895, 1899, 1911, 1912). Liivi- ja Saksamaa põllumajanduslikkude seltside ja firmade juhendid maa- ja sooparanduse, väetuskatsete, seemne- ja piimakontrolli korraldamise, söödajuurvilja kasvatamise ja muis asjus (1882—1904, 1912).

Venemaa põllumajandusliku katseasjanduse alal töötajate I ja II kongressi resolutsioonid ja arvamus (1901, 1902).

Maakultuuri Büroo katsejaama ja Liivimaa katseadade tegevusaruanded ja protokollid (1899, 1900, 1902, 1906, 1909, 1910, 1912).

Saksamaa katsejaamade, põllumajanduslikkude asutuste ja kunstväetisi müüvate firmade trükitud tegevusaruanded ja ülevaated väetiste kohta (1886, 1892—1895, 1899—1905).

Liivimaa katsejaamade juhatajate ülevaated ja nende märkmed väetiste, väetuskatsete, söödapeedi kasvatuse, seemnekontrolli ja muis asjus (1891—1901, 1904, 1906, 1910, 1912).

Liivi- ja Eestimaa majandite vaatlusaruanded kaera väetuskatsete kohta (1910—1911).

Liivimaa majandite kartuli, söödajuurvilja, kaera ja odra väetuskatsete ankeedid (1900—1903, 1905—1908, 1912).

Liivimaa mõisate sooppinnase proovide ankeedid (1901, 1903—1905).

Seemnekontrolli-raamatud (1901—1912).

Kirjavahetus katsejaamadega, mõisavalitsustega, põllumajanduslikkude seltsidega ja teistega katsejaamade asutamise, väetuskatsete, seemne- ja piimakontrolli organiseerimise, söödajuurvilja kasvatamise ja muis asjus (1898—1912).

Kopeerraamatud (1900—1912).

MAAMÕÖDU-OSAKOND

Kaardid (alates 1807. a.), plaanid, maamõöduregistrid, koordinaatide arvutuslehed ja kirjavahetus mõisavalitsustega, Liivimaa Maanõunike Kolleegiumiga, Tartu linnavalitsusega ja teistega maamõödutööde asjus — 225 s.-ü. (1900—1914).

Tariifid, arvamus ja kirjavahetus Liivimaa Maanõunikude Kolleegiumiga, mõisavalitsustega ja teistega Liivimaa maamaksureformi, maade hindamise ja liigitamise, kruusaaukude ja muis asjus (1900—1916).

Raamatupidamisraamatud (1907—1920).

TEEDEEHITUSOSAKOND

Liivi- ja Eestimaa rüütelkondade allasutuste eeskirjad teede ja sildade ehituse ning teede boniteerimise kohta (1903—1906, 1908—1914).

Plaanid, reljeefkaardid, eelarved, seletuskirjad ja kirjavahetus Liivimaa Maanõunikude Kolleegiumiga, maakonna saadikutega ja teistega a) teede Tartu—Peterburi, Tartu—Võru, Tartu—Viljandi, Tartu—Alatskivi, Jõgeva—Mustvee, Mustvee—Peterburi, Laiuse—Vaimastvere, Ulila—Sangla, Ruhja—Würken (Wirkenes) ja teised; b) sildade Emajõe—Jõesuu, Sauga jõel Nurmsi juures, Gauja (Koiva) jõel, Cēsise (Võnnu) ja Sigulda juures ja teised; c) ehituste (1866—1914) ja d) Liivimaa teede boniteerimise küsimustes (1908—1918).

Põhja-Liivimaa maakondade teede kaardid, Viljandimaa kihelkondade ja Tartu linna tänavate reljeefplaanid (1900—1910).

Lõuna-Liivimaa maakondade ja kihelkondade teede kaardid ja reljeefplaanid, seletuskirjad ja kokkuvõtted boniteerimiste puhul tehtud loodimistööde kohta (1911—1914).

Lepingud ja kirjavahetus Harkovi linnavalitsusega, Tartu Pangaga, inseneridega ja teistega Harkovi linna kanalisatsiooni peajuhtme ehitamise asjus (1912—1915).

METSANDUSOSAKOND

Riia, Tartu, Valga, Valmiera (Volmari) ja Võru maakondade mõisametsade kaardid (1907—1917).

Juhendid ja kirjavahetus mõisavalitsustega, Baltimaade Sõjaväevalitsuse metsandusosakonnaga ja teistega osakonna töö organiseerimise, metsadele tekitatud sõjakahjude hindamise, metsade müügi ja muis asjus (1908—1919).

Lõuna-Liivimaa, Pärnu, Saare ja Võru maakondade mõisa- ja talumetsadele tekitatud sõjakahjude hindamise toimikud (sõjakahjude hindamiskomisjoni protokollid, lepingud ja kirjavahetus 1918) 282 s.-ü.

Raamatupidamisraamatud (1918).

METSAKASUTUSOSAKOND

Metsakasutusosakonna tööjuhendid (1909—1910) ja kirjavahetus mõisnikkudega ja metsaametnikkudega viimaste palkamise asjus (1909—1913).

TEHNILINE NÕUKOGU

Tehnilise nõukogu protokollid tema asutamise ja tegevuse kohta (1900—1914).

HOIUKASSA

Hoiukassa protokollid ja tegevusaruanded (1908—1919), liikmete nimistud (1908—1922).

Juhendid, arvamused ja kirjavahetus liikmetega hoiufondi moodustamise ja sissemak-
sude väljamaksmise asjus (1904—1919).

Raamatupidamisraamatud (1908—1925).

*

Lisaks eespoolestatule olgu märgitud, et Eestimaa Aadlike Krediidkassa Eestimaa Maakultuuri Büroo fondis (nr. 2486) leidub maaparandustööde kohta käivaid materjale sisaldavaid toimikuid 512 s.-ü. (1862—1921), neist Eestimaa kubermangu osas 472 s.-ü., Liivimaa kubermangu osas 17 s.-ü. (Eesti alalt 12 s.-ü. ja Läti alalt 5 s.-ü.), teiste Vene-
maa kubermangude alalt 23 s.-ü. Toimikuid, mis sisaldavad materjale maaparandus-
laenu kohta, on selle fondis 48 s.-ü. (1905—1921).

Materjale maaparandustööde kohta leidub ka järgmiste mõisate fondides:

Lõuna-Eesti (endine Põhja-Liivimaa)	Põhja-Eesti (endine Eestimaa kuber- mang)
1) fond nr. 1343, Kaavere mõis — 1 s.-ü. (1913),	16) fond nr. 1312, Arkna mõis — 1 s.-ü. (1887),
2) „ „ 1348, Vana-Põltsamaa mõis — 1 s.-ü. (1912—1915),	17) „ „ 1313, Essu ja Andja mõis — 3 s.-ü. (1900—1932),
3) „ „ 1349, Võisiku mõis — 4 s.-ü. (1889—1918),	18) „ „ 1315, Kolu mõis — 3 s.-ü. (1909—1913),
4) „ „ 1362, Keeri mõis — 1 s.-ü. (1901—1911),	19) „ „ 1328, Vanamõis — 1 s.-ü. (1907—1910),
5) „ „ 1370, Vastse-Kambja mõis — 1 s.-ü. (1906—1912),	20) „ „ 1331, Veltsi mõis — 1 s.-ü. (1901—1926),
6) „ „ 1388, Kuremaa mõis — 18 s.-ü. (1911—1915),	21) „ „ 1334, Keediku, Uugla ja Auas- te mõis — 3 s.-ü. (1902—1914),
7) „ „ 1389, Luua, Kaarepere ja Vi- susti mõis — 10 s.-ü. (1893—1919),	22) „ „ 1338, Sipa mõis — 1 s.-ü. (1913),
8) „ „ 1395, Vesneri mõis — 5 s.-ü. (1863—1914),	23) „ „ 1353, Esna mõis — 1 s.-ü. (1905),
9) „ „ 1398, Mõniste mõis — 1 s.-ü. (1902—1907),	24) „ „ 1360, Vodja mõis — 1 s.-ü. (1904—1910),
10) „ „ 1405, Lustivere mõis — 1 s.-ü. (1903),	25) „ „ 1373, Kuusiku ja Kabala mõis — 9 s.-ü. (1854—1918),
11) „ „ 1406, Abja mõis — 1 s.-ü. (1909—1913),	26) „ „ 1424, perekond von Baranoff (Aruküla mõis) — 2 s.-ü. (1911—1913),
12) „ „ 1411, Kastre, Mäksa ja Poka majoraatmõis — 2 s.-ü. (1886—1892),	27) „ „ 1428, perekond von Brewern (Metsiku mõis) — 1 s.-ü. (1905—1911),
13) „ „ 1874, Sangaste mõis — 6 s.-ü. (1860—1914),	28) „ „ 1687, Triigi, Koigi, Laimetsa ja Prandi mõis — 4 s.-ü. (1899—1914),
14) „ „ 2623, Tartu Linnavalitsus (Ropka mõis) — 2 s.-ü. (1888—1916) ja	29) „ „ 1692, Karitsa mõis — 1 s.-ü. (1910—1911) ja
15) „ „ 3763, Jäärja mõis — 1 s.-ü. (1871).	30) „ „ 1861, perekond von Stackel- berg (Püssi ja Pagari mõis) — 5 s.-ü. (1898—1912).